

קדושת הר הבית בזמן הזה

הרב דוד לוי

ראשי פרקים:

- א. מקורות
- ב. מסקנת הסוגיות
- ג. חלות הקדושה
- ד. הגורם לקדושה במצוות שונות
- ה. קדושה בעצם וקדושה במקרה
- ו. קדושה התלויה במהות או במקרה
- ז. דעת הרמב"ם
- ח. שיטת הראב"ד

מקורות

יש סוגיות בבבלי שדנות ישירות בקדושת הר הבית בזה"ז. סוגיות אלו מתחלקות לד' נושאים: שחוטי חוץ, הקרבת קרבנות בזמן הזה, קדושת בכור ומעשר שני ואיסור כניסה למקדש.

הגמרא (מגילה י, א) עוסקת בדין שחוטי חוץ והקרבת קרבנות:

אמר רבי יצחק: שמעתי שמקריבין בבית חוניו בזמן הזה. קסבר בית חוניו לאו בית עבודה זרה היא וקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא דכתיב 'כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה'¹ מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, מקיש נחלה למנוחה מה מנוחה יש אחריה היתר אף נחלה יש אחריה היתר... ועוד תנן 'משבאו לירושלים נאסרו הבמות ולא היה להם עוד

היתר והיא הייתה לנחלה² תנאי היא דתנן 'אמר רבי אליעזר שמעתי כשהיו בונים בהיכל עושין קלעים להיכל וקלעים לעזרה אלא שבהיכל בונין מבחוץ ובעזרה בונין מבפנים. ואמר רבי יהושע שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית אוכלין קודשי קודשים אע"פ שאין קלעים קודשים קלים ומעשר שני אע"פ שאין חומה מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא³, מכלל דר"א סבר לא קדשה לעתיד לבוא...

ובשבועות (טז, א) סוגייה מקבילה גבי מוסיפין על העיר ועל העזרות במשנה "וכל שלא נעשית בכל אלו הנכנס לשם אין חייב עליה" הדנה באיסור כניסה למקדש:

איתמר רב הונא אמר: בכל אלו תנן, רב נחמן אמר: באחת מכל אלה תנן, רב הונא אמר בכל אלו תנן קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא ועזרא זכר בעלמא הוא דעבד. רב נחמן אמר באחת מכל אלה תנן קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעת"ל ועזרא קדושי קדיש אע"ג דלא הוו אורים ותומים.

ולבסוף אמרה הגמ' תנאי היא והעתיקה את הסוגייה הנ"ל ממגילה.

סוגייה מקבילה בזבחים (קז, ב) במעלה בחוץ בזמן הזה:

איתמר המעלה בזה"ז רבי יוחנן אמר חייב, ריש לקיש אמר פטור. רבי יוחנן אמר חייב קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעת"ל, ריש לקיש אמר פטור קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעת"ל.

ביקשה הגמרא לומר נימא בפלוגתא דרבי אליעזר ורבי יהושע וכן במגילה ובזבחים, אבל את הסוף של הסוגייה שמביא מבתי ערי חומה לא הביא שם וכבר תמה על זה תוספות שם⁴.

ובזבחים (ס, ב) דנה הסוגייה במעשר שני ובכור בפני הבית ומסקנת הסוגייה היא: "אמר רב הונא לעולם קסבר לא קידשה. והכא במאי עסקינן? בכור שנזרק דמו קודם חורבן הבית וחרב הבית ועדיין בשרו קיים". וכן הוא במסכת תמורה (כא, א) ובמכות (יט, א).

2. זבחים פ"ד מ"ח

3. עדויות פ"ח מ"ו

4. אמנם יש ליישב שיש לחלוק בין כתנאי לנימא בפלוגתא ואכ"מ.

בערכין (לב, ב) דנה הסוגייה בכללות לגבי בתי ערי חומה, אחרי שהביא את הסתירה בדברי רבי ישמעאל ברבי יוסי (שהבאנו למעלה ממסכת מגילה) המשיכה הגמ':

טעמא דמ"ד קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעת"ל דכתיב 'וייעשו בני הגולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות ולא עשו בימי ישוע בן נון כן בני ישראל וגו' ותהי שמחה גדולה מאוד⁵... הכי קאמר כיוון דירשו אבותיך ירשת את. ומי מנו שמיטיין ויובלות השתא משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות. עזרא דכתיב ביה 'כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפיים ושש מאות ושישים' הוא מני דתניא 'משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות שנאמר 'וקראתם דרור בארץ לכל יושביה' בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתם יכול היה עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יהא יובל נוהג? תלמוד לומר 'לכל יושביה' בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין.

נוסף על כך יש סוגיות שאינן עוסקות בנושא במפורש, אלא שמתוך דבריהן ניתן ללמוד. הסוגייה של מנוחה ונחלה (זבחים קיט, א) בה יש כמה דעות מה הם מנוחה ונחלה. ר"י אומר במשנה: שמנוחה זה שילה ונחלה זה ירושלים, ר"ש סובר להיפך: מנוחה זה ירושלים ונחלה זה שילה. תנא דבי ר' ישמעאל סובר: שניהם זו שילה, ודעת רשב"י שזו וזו ירושלים.

מקור נוסף הוא המשנה דעשר קדושות פ"א מ"ו דכלים וז"ל:

עשר קדושות הן: ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ומה היא קדושתה? שמביאין ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם מה שאין מביאין כן מכל הארצות. עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה שמשלחים מתוכן את המצורעין ומסבין לתוכה מת עד שירצו יצא אין מחזירין אותו. לפנין מן החומה מקודש מהם שאוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני. הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם. החיל מקודש ממנו שאין עובדי כוכבים וטמא מת נכנסים לשם. עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבים עליה חטאת. עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין

5. נחמיה ח, יז

6. וכן הגמרות שהביא הראב"ד בבא מציעא (נג, ב) גבי מעשר שני בנפול מחיצות, וביצה (ד, א) גבי מעשר שני בזמן הזה, שמשמע שאין מעשר שני בזה"ז. וגבי שאר קדושות הארץ יש בחגיגה (ג, ב) וסוגייה מקבילה בחולין (ז, א) ועוד ביבמות (סב, א) גבי ירושה ראשונה ושנייה ובנידה (מז, א) גבי תרומה וחלה בזה"ז. ובנוסף ישנו דיון, הקשור לסוגיית שחוטי חוץ על בתי עיר חומה ועוד דיון בתר"מ ושביעית בזה"ז.

מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת. עזרת הכהנים מקודשת ממנה שאין ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה ולתנופה.

ראיתי בשם הגר"ד סולובייצק שלא נזכרו כאן תרומות ומעשרות, והמשנה אינה עוסקת במצוות התלויות בארץ, אלא בקדושת הארץ התלויה במקדש. מה שברור במשנה הוא שהקדושה המצוינת בה היא בגדר קדושת המחנות שקובעת מה לא נכנס בה, ולזה אמרו העומר והבכורים ושתי הלחם אינם באים מחוץ אלא מארץ ישראל.

מסקנת הסוגיות

בעניין **שחטי חוץ**, הסוגייה במגילה מסתיימת במחלוקת בדברי ר' ישמעאל ברבי יוסי. גם בסוגייה **דבתי עיר חומה** נשארת במחלוקת הנ"ל. כמו כן בסוגיית **מוסיפין על העיר ועל העזרות** בשבועות הדנה באיסור כניסה למקדש, פלוגתא דרב נחמן ורב הונא⁷.

בדין **מעלה בחוץ** - מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש והלכה כרבי יוחנן דקידשה לעת"ל. ובסוגייה שם, לעניין ר"א ור' יהושע, סיימו דכו"ע ס"ל דקידשה לעת"ל ולא הביא פלוגתא דר' ישמעאל בדברי יוסי.

בסוגייה של **מנוחה ונחלה** בזבחים יש מחלוקת תנאים, ובנוסף ישנה שיטת ר' יצחק במגילה, שלא קידשה לעת"ל, שהדר ביה מיניה, אבל מהא דהדר ביה ר' יצחק משום המשנה, משמע דקידשה לעת"ל כהמשנה.

וסתמו הסוגיות העוסקות **במעשר שני** בזמן הזה⁸, דלא קידשה. וכן לענין תרו"מ סתימת הסוגיות דלא קידשה לעת"ל, ונוהגות בזה"ז דרבנן. וכן מפורש בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) שבטלה קדושה ראשונה לעניין מצוות התלויות בארץ.

לשאר ענייני העשר קדושות לא מצאנו מקור אם נוהגים בזה"ז או לא.

יש לציין שבמשנה דעשר קדושות לא הוזכר אף אחד מדינים הללו פרט לאכילת מעשר שני. וכן דין בתי עיר חומה שהוזכר במשנה, לא הוזכר בהקשר בו הוא נידון במסכת ערכין לעניין מכירה והחלט, אלא לעניין שילוח מצורעין והמת.

7. ובסוגיא שם, ובירושלמי סנהדרין פ"א ה"ג סתמו כמ"ד "בכל אלה", שקידשה לעתיד לבוא, אך גם בזה יש מקום לפקפק, ראה רידב"ז שם.

8. זבחים ס, ב בדין בכור ומע"ש שלא בפני הבית, וכן בתמורה כא, א ובמכות יט, א. וכן בבבא מציעא נג, ב אם מע"ש נוהג בנפול מחיצות ובביצה ד, ב.

רואים מכאן, שאף בדין אין הקדושות שוות. ולביאור הנאמר יש קודם לבאר היאך חל הקדושה ובמה פקעה.

חלות הקדושה

בכל הנידונין הללו, הסוגייה היחידה הדנה בפירוש בחלות הקדושה היא סוגיית **בכל אלו** (בשבועות) העוסקת בקדושת ירושלים, אבל לא מצינו סוגייה העוסקת בקדושת בתי ערי חומה ובקדושת הארץ, פשוט ציינו (ערכין לב, ב) "מצאו אלה וקידשום", וכן שם "מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו" אך לא צויין איך קידשום ואיך חידשום. ובירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) אפילו משמע שהתחייבו מאליהם.

הגמ' במסכת מנחות (צה, א) עוסקת בקדושת המחנות, ודנה אם לחם הפנים נפסל במסעות, והמסקנה שאינו נפסל, שאף על פי שנסע, אוהל מועד הוא. ומתבטלין המחיצין במסע לעניין טמא מתים.

ובתוספתא דכלים פ"א אמרינן "כשם שהיו במדבר ג' מחנות כך היו בירושלים. ובשעת מסעות אין בהם משום קדושה, ואין חייבים עליהם משום טומאה". כלומר, בטלה הקדושה בקיפול המשכן למרות שקדושת אהל מועד לא בטלה, שלמדו "אע"פ שנסע, אהל מועד הוא".

וצריך עיון מה מבטל את הקדושה, המסע או ביטול המחיצות כמו שמשמע גבי שילוח המחנה, שאם אין מחיצה איך ישלח. גם לא ברור היאך חלה הקדושה בזמן החניה, הרי לא היו מקדשים לה בכל חנייה, ועוד שהקדושה לא חלה כלל על המקום, שאין כל הוא אמינא שיהיה מקום החנייה קדוש. הדיון הוא על הקדושה בזמן המסע. גם נב, גבעון ושילה צריך עיון במה נתבטלה קדושתם (ובמה חל כי לא מצינו "כל אלר" במקומות הללו).

ובירושלמי סנהדרין (פ"א ה"ג) הקשו איך קידשו את ירושלים בכניסתן לארץ ואמרו דשתי תודות הבאות מנב וגבעון. והרי לא שאלו על נב וגבעון (ועל שילה צ"ע, שמא לכך אמר נוב וגבעון).

לעניין קדושת הארץ מצינו "הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל" (חגיגה ג, ב). וכן כיבוש יחיד שמה כיבוש (עבודה זרה כא, א עיי"ש מהו כיבוש יחיד) כלומר שהקדושה חלה ותלויה בכיבוש. אם כן לכאורה ניתן לומר שיש שני עניינים לקדושה: ע"י כיבוש שבו נתקדשה כל הארץ, ו"בכל אלר" שנתקדשה ירושלים. עדיין אין

זה מסביר היאך נתקדשו נב וגיבעון ומחנה ישראל בזמן החנייה, ואיך נתקדשו ערי חומה שהושוו לקדושת ירושלים, והוזכרו ביחד עם קדושת הארץ.

גם צריך עיון מהו גדר הכיבוש (שנאמר גם בבית שני שלא היה במלחמה) ובמה נמדדת קדושה.

והנראה ברור שכל מצווה יש לה קדושה המיוחדת לה.

הגורם לקדושה במצוות השונות

במצוות התלויות בארץ, הדבר תלוי בבעלות על הקרקע. כשם שמצוות הגוף תלויה בהיותו איש ישראלי, כך המצוות התלויות בקרקע תלויות בהיותו קרקע של ישראלי. לכן, יש דיון אם יש קניין לגוי להפקיע. כמו כן, יש דיון האם כיבוש יחיד שמיה כיבוש, שיקרא קרקע של ישראל (כשם שבחו"ל הקניין לא עושה לו שם קרקע ישראלי). אין זה עניין קדושת א"י המוזכר במשנה דעשר קדושות (שם נאמר שרק מא"י מביאים ביכורים), שהדבר אינו תלוי בקניין, אלא בהיות המקום ארץ ז' העממין - שהרי גם עבר הירדן שהוא כיבוש רבים אין מביאין ממנו ביכורים⁹. לפי זה, ביטול הקדושה תלוי בביטול הבעלות הישראלית. רק שבזה יש להסתפק, כיון שקרקע אינה נגזלת: לא שייך לבטל הבעלות של ישראל, או שמא, כיוון דעל כל פנים בטלה הבעלות בפועל, בטלה הקדושה.

לעניין דין ערי חומה הדבר אמנם נראה תלוי בהיות העיר מוקפת חומה, אבל מלשון המקרא: "בית מושב עיר חומה" משמע, שאינו תלוי בהיות לה חומה, ואין החומה סיבה אלא סימן שבמהותה היא עיר חומה. לפי זה יוצא, שהכוונה היא לעיר שכל מטרתה היא לשוב - בית מושב, לעומת עיר שדה, שהיא אזור חקלאי, שם הקשר אינו תלוי במקרה אלא בעצם, כאחיזה משפחתית. לכן, מאחר שהחומה אינה סיבה אלא סימן לעיר, יש להסתפק אם הסרת הסימן מהווה שינוי מהותה, או שמא מהותה הוא אורבני מעצם ייעודה ומיקומה, ואין זה מצוי שעיר תשנה את ייעודה.

בעניין מעשר שני ובכור כתוב "לפני ה' אלקיך"¹⁰. כלומר, הדבר תלוי בהשראת שכינה. ועל זה יש להסתפק אם נסתלקה השכינה.

9. ונראה לי שגם להיפך: ניתן להביא ממנו הגם שאינו בידי ישראל, וצריך עיון.

10. דברים יד, כג "ואכלת לפני ה' אלקיך" לעניין מע"ש, וכן בדברים טו, כ "לפני ה' אלקיך תאכלנו" לעניין בכור.

לעניין שחוטי חוץ ופנים (העלאת עולות) הדבר תלוי ב"המקום אשר יבחר ה' אלוקיכם"¹¹, ועל זה יש להסתפק האם בחורבנה נשתנתה הבחירה, כפי שהיה בנגב, בגבעון ובשילה. ואפשר מאחר שכל אחת מהמצוות הללו היא עניין בפני עצמו, אין פלא שכל מצווה מהווה דיון נפרד ובו הכרעה שונה. בקשר לקדושת הארץ הוכרע שהקניין בטל ולכן הקדושה בטלה.

לעניין מעשר שני ובכור סתימת הסוגיות שבטל משום שבטלה שכינה, וכן מפורש בברכות (סא, ב): "לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה ובזמן שהשכינה שורה", וכן בכמה מקומות הוציא הקב"ה את חמתו על עצים ואבנים שכבר נסתלקה השכינה ועשר גלויות גלתה שכינה (ר"ה לא, א וביומא כא, ב) שחסרה בבית שני, בע"כ עניין אחר, וראה יפה עיניים שם ואכ"מ.

ולעניין שחוטי חוץ הלכה כר' יוחנן שקידשה לעתיד לבוא שלא נתבטלה הבחירה בירושלים כפי שנתבטלה בשילה וגבעון. ובבתי עיר חומה לא ברור היאך הוכרע.

אך עדיין קשה, שהרי כמה סוגיות קשרו בין דין שחוטי חוץ ופנים ובין דין בתי עיר חומה¹².

קדושה בעצם וקדושה במקרה

יש לבאר מאיזה טעם שייך לבטל הבחירה של ירושלים, ומה שונים שילה, נב וגבעון - שהתבטלה קדושתם, מירושלים - שלא התבטלה. צריך לומר, שכאשר נשתנה המצב, פנים חדשות באו לכאן, ונשתנה שם המקום. כך במשכן, בזמן שעמד, היה שם משכן על המקום, ואחר שנתקפל שוב בטל השם, כך בשילה ובנגב ובגבעון.

מה שאין כן בירושלים, שהיא בחינת נחלת עולמים או מנוחה עדי עד, הבחירה אינה במקרה אלא בעצם. כלומר, ברור שאין מקום שיכול להיות חלופי לירושלים, שהוא הבחירה עדי עד ובעצם.

כך בעיר חומה בחירת המקום היא בעצם. רק שיש להסתפק, האם כיוון שהשם בעצם, אין הדיון תלוי במקרה המקום, או שמא הדבר תלוי במקרה המקום, או דילמא, כשם שארץ ישראל נשארת בקדושתה גם למ"ד לא קדשה, והיא עדיין ארץ ז' העממין שניתנה

11. דברים יב, ה

12. ועוד בסוגייה בערכין יש השוואה בין בתי עיר חומה לקדושת הארץ (שלא ברור למה הכוונה) ולשמיטין וליובלות.

לאברהם אבינו ולבני ישראל וחיבת א"י עליה¹³, רק שאינו חייב בתרומות ומעשרות, כיוון שאין שם ישראל עליה וכן"ל.

כך ירושלים נקראת נחלה, ומנוחה עדי עד, וקדושתה עליה ובחירתה עליה, רק דפליגי אם נשאר שם המקום אשר יבחר ה' עליה בחורבנה, כלומר, אם צריך בניין שיחול עליו השם או שהשם תלוי רק במקום. ולפ"ז מ"ד שקידשה לעת"ל ס"ל דבעי כל אלו שיחול השם על המקום, ומ"ד באחת מכל אלו עיקר השם תלוי בבניין.

וברור, שאין שם מקום אשר יבחר אפילו בגדר מנוחה אחר ירושלים, שאחר שנבחר לא שייך שיבנה במקום אחר¹⁴.

קדושה התלויה במהות או במקרה

בתחילת הסוגייה במגילה, אמר רבי יצחק "שמעתי שמקריבין בבת חוני"ל ואחר כך חזר בו בגלל קושיית רב מרי. והדבר תמוה, כיוון שרבי יצחק דרש "מה מנוחה יש אחריה היתר, אף נחלה יש אחריה היתר". אם כן, מה אכפת לי מקושיית רב מרי "קדושת שילה יש אחריה היתר, קדושת ירושלים אין אחריה היתר", הרי על זה בדיוק הם חולקים. ישנן כאן עוד כמה קושיות: קשה קושיית התוספות שם ממה שהקשתה הגמרא "ועוד תנן" וכי לא ידע משנה מפורשת? ועוד הקשו: למה הקדים את קושיית רב מרי למשנה. ובנוסף הקשו שם תוספות אם מחלוקת תנאים היא, למה חזר בו? וראה מה שתירץ שם הר"ר חיים, דלכ"ע נאסרו הבמות וחולקים לעניין להקריב במקום המקדש.

ועדיין קשה מה תירץ בזה על רבי יצחק למה חזר בו אם יש מחלוקת תנאים, ועוד שבסוגייה בזבחים ר"י ור"ל חולקים במעלה בחוץ כנ"ל. עוד יש להקשות על עצם דברי ר"א "שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית", מהי הרבותא בזה? ממה נפשך, אם קידשה, מקריב משום שקדשה, ואם לא קדשה, הרי הותרו הבמות ולא יהיה גרוע ממקריב בבמה.

אמנם על פי הנ"ל יש לבאר שבית חוניו הרי הוקם כמתחרה בירושלים ואם כן, ברור שביקשו שהמקום יהיה בגדר במה גדולה, כנב וגבעון ושילה. ולפי דברינו לא ניתן כלל להקים במה גדולה במקום אחר זולת ירושלים. ומה שהותרו במות, הדבר הוא רק בגדר

13. ראה ריטב"א ריש גיטין.

14. וכן נראה כוונת הרמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה הלכה ג וז"ל: כיוון שנבנה המקדש בירושלים

נאסרו כל המקומות לבנות בהם בית לה' וכו'. ואומר זאת מנחתו עדי עד, עכ"ל עיי"ש.

במה קטנה. ומה שאמר שמקריבין אף על פי שאין בית הכוונה לבמה גדולה, שאם לא כן, מה החידוש בזה.

וזה מה שביקש רבי יצחק לדרוש כשהקיש היתר דירושלים להיתר דשילה, שאחר שילה היה היתר לבמה גדולה. ועל זה הקשה רב מרי שקדושת ירושלים אין אחריה היתר. כלומר, שאחר חורבן שילה, שוב לא היה כל חשיבות לשילה כלל, ונשכח המקום לגמרי, ננטש משכן שילה, ואילו ירושלים נשארה בקדושתה "זאת מנוחתי עדי עד"¹⁵, "והשימותי את מקדשיכם"¹⁶, וכל הנביאים נבאו על השיבה לירושלים וכנ"ל. לכן הקשה לו רב מרי שאין להקיש קדושתם, ומשום קושיא זו חזר בו ר' יצחק. והוסיפה הגמרא "ועוד תנן שמשום נחלה נאסרו הבמות", שם הכוונה לבמות קטנות, ועל זה דוחה הגמרא שאם משום כך לא היה חוזר בו דתנאי היא.

על כל פנים רואים, שכשם שהמחלוקת אם ירושלים קידשה לעת"ל תלויה בשאלה האם השם תלוי במקרה המקום, כך בעיר חומה חולקים אם השם תלוי במקרה המקום, ולכן מובן למה הקישו ביניהם.

אמנם מה השווו בין קידוש שמיטין ויובלות לבתי ערי חומה: הרי לענין שמיטין ויובלות, מבואר בכמה מקומות, שהדבר תלוי ברוב תושביה עליה, כי עצם מהותם הוא סידור החיים הישראלים הצבוריים. לעומת שבת בראשית שהיא דבר פרטי, שבת הארץ היא שבת ציבורית כללית. אם כן, בלא רוב תושביה עליה הדבר הוא חסר משמעות¹⁷. כמו כן ערי חומה הם מרכזים צבוריים אורבניים וכנ"ל אם כן תלה קדושתם זה בזה למרות שאין דינם שווה.

לפי זה, שמא יש לומר שגם עצם ההשוואה בין בתי ערי חומה וירושלים תלוי בזה, שבת ערי חומה הם מרכזים קהילתיים פרטים של כל אזור, וירושלים היא הבירה, המרכז הכללי לכל ארץ ישראל. אם כן, בביטול הסדר הציבורי הישראלי בחורבן הארץ והמקדש, שהוא בעצם מרכז החיים הישראלי, בטלו בתי ערי חומה וגם ירושלים.

ומ"ד לא בטלה סבר: אף שבטל בפועל, אין ביטול זה בעצם אלא במקרה שכל החורבן אינו אלא מקרה בלתי טהור, אבל בעצם הסדר הקבוע קיים רק שלא בא לידי ביטוי.

15. תהילים קלב, יד

16. ויקרא כו, לא

17. ויש מ"ד דאפילו בעינן שכל שבט במקומו.

דעת הרמב"ם

הרמב"ם¹⁸ פסק בפירושו כרב הונא ד"בכל אלו תנן", ולעניין "מעלה בחוץ" הלכה כר' יוחנן, וסיכם שקדושת מקדש וירושלים נשארה, וקדושת א"י בטלה. אם כן לכאורה פסק בכל הנוגע למקדש, כלומר: שחוטי חוץ, הקרבה בלא מחיצות, מעשר שני ובכורות - בכולהו פסק שקידשה לעתיד לבוא. ובכל הנוגע לקדושת הארץ, כלומר תר"מ ושביעית, בטלה קדושה ראשונה.

אמנם פסק זה תמוה שכבר הראנו שבסתם סוגייה בדין מעשר שני ובכור נפסק דלא קדשה, וכן הוכיח הראב"ד. וכבר היקשה המשנה למלך מדברי הרמב"ם¹⁹ בהלכות מעשר שני, שם פסק שאין מעשר שני ובכור נאכלים, אלא לפני הבית. ולכאורה זה סותר את הנאמר ברמב"ם כאן ובפ"ו הלכה ט"ז שם.

אמנם אם נדקדק בלשון הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ו הט"ו) לא יקשה מידי, וז"ל:

לפיכך מקריבין הקרבנות כולן אע"פ שאין שם בית בנוי ואוכלין קודשי קדשים בכל העזרה אע"פ שהיא חריבה ואינה מוקפת במחיצה ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אע"פ שאין שם חומה שקדושה הראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא.

כלומר, חילק בין הקרבת קרבנות אע"פ שאין בית, לאכילת מעשר שני אע"פ שאין חומה. והוא כנ"ל דבמה שנוגע לקדושת הבית הלכה דקידשה, ודין מע"ש ובכור לא תלוי בזה ולכן לא קידשה²⁰.

אך אם נבדוק את הטעם שהרמב"ם ביאר²¹, וזה לשונו "לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה", הדבר לכאורה סותר את דברינו, ואדרבה, דין מע"ש בשכינה תלוי, ולמרות זאת היא בטלה. ויהיה קשה על הרמב"ם שאמר ששכינה אינה בטלה, שזה אינו, כמו שהוכחנו למעלה. אלא ודאי כוונת הרמב"ם היא לקדושת השכינה המהותית העצמית שהיא לא בטלה, אע"פ שהשראת השכינה ודאי בטלה. וכן ראינו לקמן²² שפסק כר' יוסי שמקל בזמן שאין שכינה.

18. הלכות בית הבחירה פ"א ה"ד

19. הלכות מעשר שני פ"ב ה"א

20. ומיהו עדיין קשה מהמשנה בסוף מסכת מעשר שני פ"ה מ"ד וצ"ע.

21. הלכות בית הבחירה פ"א הט"ז

22. הלכות בית הבחירה פ"ז ה"ז

אלא ודאי שהקדושה היא משום שכינה גם אם אין השכינה שורה בזה"ז, וזה שנאמר "והשמותי את מקדשיכם" שגם כשהשכינה אינה נמצאת במקדש, הקדושה עומדת.

וכן מה שתלה קדושת א"י בכיבוש הוא כדברינו למעלה²³, וס"ל שיש לחלק בין חזקה לכיבוש, שקניין שנעשה ע"י כיבוש בטל ע"י כיבוש אמנם קניין שנעשה ע"י חזקה לא בטל שקרקע אינה נגזלת וכנ"ל.

ולעניין בתי ערי חומה לא ביאר כאן דעתו שאינו שייך לכאן, אמנם לפי הסוגיות למעלה המקשר בין בתי ערי חומה לבין קדושת ירושלים, כיוון שפסק שירושלים קדשה לעת"ל חייבים לומר דהו הדין בבתי ערי חומה, וכן באמת פסק (הל' שמיטה ויובל פ"י הט"ו):

אין סומכין אלא על עיר חומה המוקפת בשעת כיבוש הארץ. כיצד עיר שלא היתה מוקפת חומה בשעה שכבש יהושע את הארץ אע"פ שמוקפת עתה הרי היא כבתי חצרין, עיר שהייתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון אע"פ שאינה מוקפת עתה, הרי היא כמוקפת.

אך המשך דבריו שם הם פלא, וז"ל:

וכיוון שגלו בחורבן ראשון בטלה קדושת ערי חומה שהיו בימי יהושע כיוון שעלה עזרא בביאה השניה נתקדשו כל הערים המוקפות חומה באותה עת ומפני שביאתן בימי עזרא שהיא ביאה שניה כביאתם בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו בתי ערי חומה ונתחייבו במעשר אף ביאתן בימי עזרא...

ומכאן, שבטלה אפילו קדושת ערי חומה, והוא מפורש בגמרא בערכין שהבאנו וכמ"ש שסותר סוגיות הללו, והרמב"ם קיים שניהם, ודבריו צ"ע.

והנראה שמה שנלמד מדין ערי חומה, שאין השם תלוי בחומה כמו שביארנו, כי החומה היא מקרה והשם הוא בעצם וכנ"ל. רק שבחורבן הארץ בטל שם ארץ ישראל, כאשר בטל הקניין אז שם העצם בטל. מה שאין כן בירושלים שהשם תלוי בשכינה, כי שם קבע מקום השראת שכינתו ואינו תלוי כלל בקניין. ואם כן, כאשר בטל הקניין לא בטל השם, כשם ששם קדושת א"י לא נתבטל בחורבן הבית וביטול הקניין, ולא בטל רק שם

23. וזה כוונתו שאינה מא"י, ר"ל מארץ השייך לעמ"י וכנ"ל, אבל ודאי שקדושת הארץ המהותית עליה וזה דין עשר קדושות המבואר לקמן בפ"ז.

הקניין של א"י. וא"כ, בבתי ערי חומה, שתלוי בשם הקניין של א"י, כמו שאר דיני א"י, הקדושה בטלה בחורבן, אמנם כל מה שתלוי בשם קדושת שכנת א"י אינו בטל כלל.

ישנם שלושה חילוקים:

קדושת המקום בעצם שהוא אינו בטל כלל לא מא"י בכלל, ולא מירושלים אחר שנבחר, ובו תלוי דין העברתו למקום אחר. וזה שאמר מהל' בית הבחירה פ"א שאין בחירת ירושלים בטלה, ובזה אין מחלוקת כלל.

שם המקום התלוי במקרה המקום והוא נפק"מ לדין הקרבה בלא בית, אכילה בלא מחיצות ושחוטי חוץ, ואיסור כניסה, ובתי עיר חומה בלא חומה, ובזה יש מחלוקת, וסתימת הגמ' ופסק הרמב"ם דקידשה לעת"ל ומקרה המקום אינו משפיע.

השראת שכונה שהוא בטל בחורבן הבית ובזה תלוי דין מעשר שני ובכור ומורא מקדש מהצופים ולחוץ, ולא ברור אם יש בזה מחלוקת ועכ"פ סתימת הגמ' והרמב"ם שבטל.

ודע, שיש דינים התלויים ביותר מדבר אחד כגון בתי עיר חומה שתלוי במקרה המקום גם לעניין חומה וגם לעניין קדושת הקניין. וכן יובל ושביעית, שתלוי גם בשם המקום התלוי בקדושת הקניין, וגם ברוב תושביה עליה. וא"כ די שיתבטל אחד ששוב לא יהיה קדוש. אמנם עדיין לא ברור מאיזה דין הוא דין עשר קדושות, וגם מהרמב"ם לא ברור, ומסתבר שתלוי בעצם קדושת המקום, וכדין מורא מקדש, אמנם זה קשה כי חלק מהקדושות תלוי במחיצות וצריך עיון.

שיטת הראב"ד

מדבריו ברור שמודה לרמב"ם שקדושת א"י בטלה, ואף מודה שיש מקום לחלק בין דין ירושלים לשאר הארץ מסברה, וגם בדין ערי חומה חולק וסובר דבטלה עם נפילת החומה. רואים מכאן, שכל מה שקשור לעיר חומה פסק הראב"ד שבטלה הקדושה.

אך הוא נוטה שקדושת ירושלים בטלה, והוכיח כן מדין מע"ש. ונראה שפסק כרב נחמן בעניין בכל אלו שלא קידשה, ובאמת קשה להכריע מהסוגייה שם שנשארה בלא הכרעה. אמנם מה יעשה בפלוגתא דר' יוחנן ור"ל במעלה בחוץ שהלכה כר"י שקידשה לעת"ל? ובאמת לא השיג על הרמב"ם שפסק כר' יוחנן²⁴, ושיטתו צ"ע.

נראה שר"א אמר שני דינים: א. מקריבין אע"פ שאין בית. ב. אוכלים קודשים אע"פ שאין חומה.

באותן סוגיות העוסקות בחומה מובא ר"א משום מה שאמר שאוכלים אע"פ שאין חומה. אמנם סוגייה דמעלה בחוץ הביא מראש דבריו שמקריבין אע"פ שאין בית ולא תלוי בחומה כלל. לכן מובן גם למה הגמרא בזבחים לא המשיכה את הסוגייה דמעלה בחוץ ולא הביאה פלוגתא לעניין בתי ערי חומה.

ונראה שהראב"ד מחלק בין דין שחוטי חוץ ופנים דאינו תלוי בחומה כלל, ובזה קידשה לעת"ל כר' יוחנן לבין שאר דינים שהם תלויים בחומה ונלמדים מדין בתי עיר חומה ובזה בטלה קדושה.

וכבר בארנו שמה שחזר בו ר' יצחק במגילה הוא מביטול הבחירה בירושלים, וסובר הראב"ד דדין הקרבה ושחוטי חוץ²⁵, תלוי בבחירת ירושלים כמו שלמדנו מהמקרא, ואילו דיני מחיצות עניין בפני עצמו וכל מה שקשור בדיני מחיצות וחומה בטל כבתי ערי חומה, ולכן גם דיני מחנות, שאיסור כרת תלוי בה, בטל.

דעת הרמב"ם היא: כל שתלוי בבניין, בין בתים בין חומה אינו בטל, דלא תלינן בבניין כלל. ואילו הראב"ד מחלק בין מה שתלוי בבחירת המקום שאינו תלוי בבניין, שהוא אינו בטל, לבין מה שתלוי בדיני מחיצה, שהוא בטל ולא קידשה לעת"ל לא בירושלים ולא בבתי עיר חומה. ולכן חולקים אף בחיוב כרת בזה"ז וכנ"ל.

גם לראב"ד עדיין יש דין מורא מקדש משום "והשמותי את מקדשיכם" וגם לשיטתו לא בטלה הבחירה כנ"ל, ולכן גם בזה לא השיג ולא חלק רק על חיוב כרת.

יתן ה' שבמהרה נזכה לבניין שלם, ותוחזר שכינה למקומה, וגדול יהיה כבוד בית האחרון שיתקדש בכל אלו.

25. דתלוי זב"ז כמ"ש הרמב"ם שילהי הל' מעה"ק.